

Ігнатишин М. В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Мукачівського державного університету

Ігнатишин М. І.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри проектування взуття
і механіко-технологічних процесів
Мукачівського державного університету

Ignatyshyn M. V.
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Finance Department
Mukachevo State University

Ignatyshyn M. I.
Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer of Department of Footwear Design
and Mechanical and Technologic Processes
Mukachevo State University

АНАЛІТИКА ГОТІВКОВИХ ОБМЕЖЕНЬ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ

MONETARY RESTRICTIONS ANALYSIS OF CASH TRANSACTIONS IN UKRAINE AND INTERNATIONAL PRACTICE OF MONETARY REGULATIONS

Анотація. У роботі проведено аналітику готівкових обмежень в Україні та світового досвіду країн з ринковою економікою. Готівковий обіг в Україні займає важливе місце у фінансовій системі держави, проте він є найбільш капіталоемним і трудомістким видом банківської діяльності і складовою частиною загального грошового обігу країни. На сьогодні близько третини грошової маси в Україні припадає на готівковий обіг, причому має місце тенденція його зростання. Як наслідок, збільшення кількості готівкових грошей, які обслуговують населення, а в сучасних умовах до них часто звертаються юридичні особи, викликає нестачу грошей у держави. Перехід грошей з безготівкового обігу в готівковий – результат жорсткої фінансової політики, яка призводить до розширення ухилень від сплати податків. Окрім того, скорочення безготівкового обігу свідчить про зниження здатності держави впливати на реальні господарські процеси. З огляду на зазначене відповідної аналітики потребують готівкові обмеження в Україні та вивчення зарубіжного досвіду з даного питання. Виходячи з нових позицій необхідно здійснювати постійний контроль над рівновагою агрегатів грошової маси, визначити місце відповідальності за порушення порядку проведення готівкових розрахункових операцій у системі юридичної відповідальності. Результатом нашого дослідження стало виокремлення деяких факторів, що зумовлюють збільшення попиту на готівку, які можуть бути використані для подальшого удосконалення інституту поточного фінансового контролю готівкових розрахункових операцій. На основі кореляційного аналізу доведено, що між усіма агрегатами за період, який аналізується, є сильний позитивний зв'язок від 93% до 100%. Цей зв'язок забезпечує необхідну рівновагу, в іншому випадку відбувається порушення грошового обігу. Дана тематика має перспективу розвідок у плані дослідження динаміки нарахувань штрафних санкцій за порушення обмежень готівкового обігу юридичними та фізичними особами.

Ключові слова: готівковий грошовий обіг, готівкові обмеження, грошовий потік, штрафна санкція.

Вступ та постановка проблеми. Готівковий грошовий обіг є невід'ємною частиною грошового обігу в рамках національної економіки. Готівковий грошовий обіг належить до найважливіших характеристик рівня розвитку економіки держави, які значною мірою впливають на ефективність економічного розвитку країни, збалансування попиту та пропозиції товарів і послуг, рівень життя населення, соціальну стабільність тощо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження готівкового грошового обігу протягом останніх років зробили такі вчені, як Бублик С.О., Дашенко О.В., Міщенко С.В., Бова Н.В. та ін.

Зважаючи на значну кількість публікацій з даної тематики необхідно констатувати, що питання регулювання грошового обігу є завжди актуальне і потребує поглибленої аналітики шляхом кореляційного аналізу.

Метою даної роботи є аналітика обмежень готівкових розрахунків в Україні та міжнародної практики регулювання готівкового обігу та доведення взаємозв'язку агрегатів грошової маси шляхом кореляційного аналізу.

Результати дослідження. Готівковий грошовий обіг являє собою процес безперервного руху готівкових грошових знаків, емітованих центральним банком країни, у ході якого грошові знаки виконують функції засобу обігу і засобу платежу між різними суб'єктами грошових відносин.

Готівковий обіг в Україні займає важливе місце у фінансовій системі держави, проте він є найбільш капіталоемним і трудомістким видом банківської діяльності.

Особливістю грошового ринку України вважаються грошова база та грошовий агрегат М0. Беручи до уваги світовий досвід, слід зазначити, що, наприклад, у США немає

поняття «грошова база» та такого грошового агрегату, як M0. Грошове агрегування починається з агрегату M1, до якого входять готівка, поточні депозити, зокрема чекові.

Готівковий обіг є складовою частиною загального грошового обігу країни. Економіку України характеризує висока питома вага готівки в загальній грошовій масі (табл. 1).

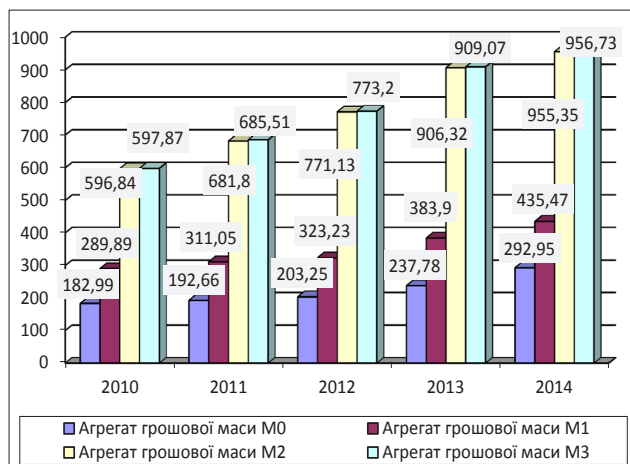

Рис. 1. Динаміка грошової маси, що обслуговує грошовий оборот в Україні (млрд. грн.)

Як показують розрахунки (табл. 1), близько третини грошової маси в Україні припадає на готівкові гроші, причому має місце тенденція зростання цього грошового агрегату (M0).

Наведені розрахунки в динаміці за 2010–2014 рр. свідчать про те, що грошовий агрегат M0 має тенденцію до зростання. Питома вага готівкових коштів у структурі грошової маси в порівнянні з минулим 2013 р. збільшилася на

3,4% і станом на 01.01.2015 р. становила 29,6%. Порівнюючи частку готівкової грошової маси із зарубіжними країнами, то тут така частка коливається в межах 4–7%.

На основі табл. 1 за формулою (1) нами розраховано коефіцієнти кореляції між показниками попарно для виявлення тісноти взаємозв'язку між ними.

$$r_{M_i, M_j} = \frac{\sum_{k=1}^m (M_{i,k} - \bar{M}) \cdot (M_{j,k} - \bar{M})}{\sqrt{\sum_{k=1}^m (M_{i,k} - \bar{M})^2 \cdot \sum_{k=1}^m (M_{j,k} - \bar{M})^2}} = \frac{\text{cov}(M_{i,k}, M_{j,k})}{\sqrt{S_{M_i}^2 \cdot S_{M_j}^2}}, \quad (1)$$

де m – кількість досліджуваних років;
 i, j – номер показника (0, 1, 2, 3);
 k – номер року («1» – «2010», ..., («5» – «2014»);

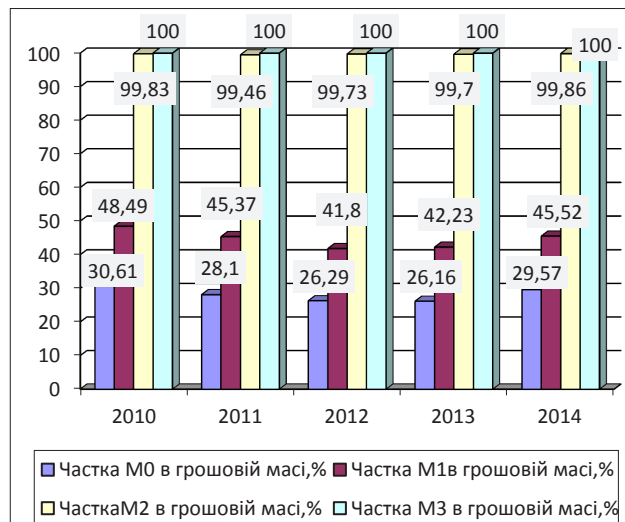

Рис. 2. Частка агрегатів у грошовій масі, %

Динаміка грошової маси, що обслуговує грошовий обіг в Україні (млрд. грн.)

Таблиця 1

Показники грошової маси	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Агрегат грошової маси M0	182,99	192,66	203,25	237,78	282,95
Частка в грошовій масі, %	30,61	28,10	26,29	26,16	29,57
Агрегат грошової маси M1	289,89	311,05	323,23	383,9	435,47
Частка в грошовій масі, %	48,49	45,37	41,80	42,23	45,52
Агрегат грошової маси M2	596,84	681,8	771,13	906,32	955,35
Частка в грошовій масі, %	99,83	99,46	99,73	99,70	99,86
Агрегат грошової маси M3	597,87	685,51	773,2	909,07	956,73
Частка в грошовій масі, %	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано на основі [5]

Коефіцієнти кореляції між показниками

Таблиця 2

Показник	Агрегат грошової маси M0	Агрегат грошової маси M1	Агрегат грошової маси M2	Агрегат грошової маси M3		
Агрегат грошової маси M0	1,00					
Агрегат грошової маси M1	1,00	1,00				
Агрегат грошової маси M2	0,93	0,96	1,00			
Агрегат грошової маси M3	0,93	0,96	1,00	1,00		
макс =	1,00	0,96	1,00	1,00	0,96	1,00
мін =	0,93	0,96	1,00	1,00	0,93	0,93
				макс =	мін =	

$\bar{M}$ – середнє значення показника;

$M_{i,k}$, $M_{j,k}$ – вектори значень показників i та j .

Результати розрахунків наведено в табл. 2.

Очевидно, що коефіцієнт самокореляції показника рівний 1, діагональні елементи таблиці. Найвищі коефіцієнти кореляції, рівні 1 (100%), між показниками «Агрегат грошової маси M1» – «Агрегат грошової маси M0» та «Агрегат грошової маси M3» – «Агрегат грошової маси M2». Найнижчий коефіцієнт кореляції між «Агрегат грошової маси M3» – «Агрегат грошової маси M0» та «Агрегат грошової маси M2» – «Агрегат грошової маси M0» – 0,93 (93%). Додатний знак коефіцієнта кореляції свідчить про те, що зростання одного показника пов'язане зі зростанням іншого.

Як бачимо, між усіма агрегатами є сильний позитивний зв'язок – від 93% до 100%. Цей зв'язок забезпечує необхідну рівновагу грошового обігу, в іншому випадку відбувається порушення грошового обігу.

Практика показує, що рівновага буде, коли:

$$M2 > M1. \quad (2)$$

Ця рівновага закріплюється при умові:

$$M2 + M3 > M1, \quad (3)$$

де M0 – готівкові гроші в обігу;

M1, крім M0 – кошти підприємств на розрахункових, поточних спеціальних рахунках у банках, депозити населення в ощадних банках до запитання, кошти страхових компаній;

M2 – дорівнює M1 плюс термінові депозити населення в ощадних банках, у тому числі компенсація;

M3 – складається з M2 і сертифікатів та облігацій державної позики.

У загальній масі грошей (M3) висока частка готівки (M0) свідчить про такі виокремлені нами фактори впливу:

- недовіра населення до фінансової системи держави;
- нерозвиненість фінансових ринків;
- незадовільна структура грошової маси;
- низький рівень доходів населення;
- економічна та політична нестабільність;
- девальваційні та інфляційні очікування;
- високий податковий тиск на виробників;
- нестабільність депозитного та валютних ринків, унаслідок чого періодично спостерігається вилучення вкладниками депозитів, оскільки населення віддає перевагу заощаженням у готівці;
- наявність значних обсягів обороту тіньової економіки;
- високий рівень доларизації економіки;
- відсутність страхування ризиків власників платіжних карток від несанкціонованого втручання та непередбачуваного використання.

Разом з тим на сьогодні готівковий обіг спричиняє велику кількість порушень, пов'язаних із приховуванням доходів від оподаткування та обслуговуванням тіньового капіталу. Щоб запобігти цим порушенням, Національний банк України здійснює відповідні заходи щодо зменшення частки готівки в грошовій масі шляхом уведення відповідних обмежень на готівкові розрахунки.

Перелік готівкових обмежень передбачено Постановою Правління Національного банку України від 6 червня 2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою», яка набрала чинності з 01.09.2013 р. [7].

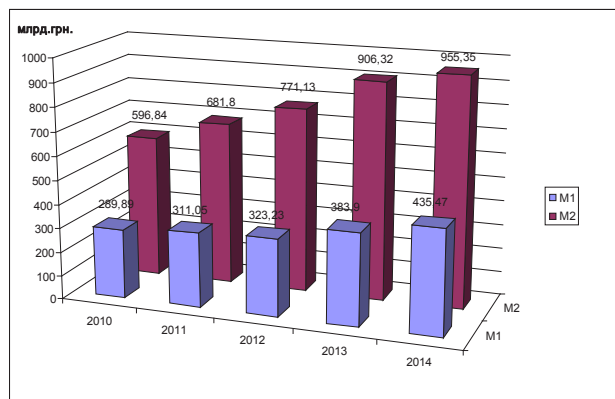

Рис. 3. Умова рівноваги грошового обігу, $M2 > M1$

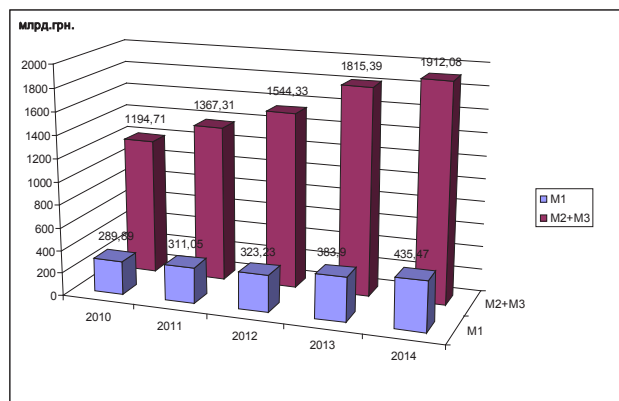

Рис. 4. Умова рівноваги грошового обігу, $M2 + M3 > M1$

Рис. 5. Діючі обмеження готівкових розрахунків та чинники впливу

Джерело: складено за [5; 7]

Світовий досвід запровадження обмежень готівкового обігу [5]

№ п/п	Назва країни	Гранична сума розрахунків	Рік уведення обмежень
1.	Франція	1 тис. євро	з 01.09.2015, 2005 – 3 тис. євро
2.	Португалія	1 тис. євро	2012
3.	Словаччина	5 тис. євро для юр. осіб, 15 тис. євро для фіз. осіб	2013
4.	Чехія	≈ 14 тис. євро	2004
5.	Бельгія	3 тис. євро	2014, 2012 – 5 тис. євро, раніше – 15 тис. євро
6.	Іспанія	2,5 тис. євро	2012
7.	Італія	1 тис. євро	2012, раніше – 2,5 тис. євро
8.	Болгарія	15 тис. болг. левів; 10 тис. болг. левів при купівлі нерухомості	2011
9.	Греція	1,5 тис. євро	2012, раніше – 3 тис. євро

Діючі обмеження готівкових розрахунків та чинники впливу наведено на рис. 5.

При порушенні порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), у тому числі перевищення граничних сум розрахунків готівкою ст. 163 КпАП передбачено накладення адміністративного штрафу на фізичну особу – підприємця, посадових осіб, юридичної особи від 100 до 200 НМДГ (від 1 700 до 3 400 грн). Повторне порушення даної норми протягом року тягне за собою накладання штрафу від 500 до 1000 НМДГ (від 8 500 грн. до 17 000 грн.). Окрім цього, накладається розмір штрафних санкцій, передбачений Постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637 [5].

Вивчаючи досвід розрахунків за готівку в зарубіжних країнах, можна констатувати, що такі обмеження існують у багатьох країнах. У більшості країн світу обмеження на розрахунки готівкою встановлено законами, а не центральними банками. У жодній з країн ЄС обмеження на розрахунки готівкою не встановлено центральним банком, такі обмеження визначено на законодавчому рівні. У табл. 3 наведено граничні суми обмеження готівки у зарубіжних країнах.

З метою зменшення готівкового обігу в країнах з розвинутою економікою поширюють способи стимулювання безготівкових розрахунків. Зокрема, повернення деякої суми від купівлі товарів на банківські карти, наприклад, у вигляді знижок або повернення відсотка від ПДВ. Окрім того, уряди розвинених країн останнім часом активніше

використовують регуляторне обмеження готівкових розрахунків з метою зниження корупційної складової, операційних витрат фінансових організацій та спрощення механізмів оподаткування. Ці обставини зумовили абсолютне переважання безготівкових розрахунків громадян цих країн у повсякденному житті, хоча через відсутність точних даних щодо готівкових розрахунків важко визначити їхнє співвідношення з безготівковими. Наприклад, на початок 2011 р. у Швеції близько 97% розрахункових операцій здійснювалось у безготівковій формі, в Японії – 93%, у Південній Кореї – майже 98% [2]. Поряд зі Швецією на одному рівні за обсягами безготівкових розрахунків експерти ставлять Фінляндію, Норвегію та США. У планах Швеції та Норвегії – повна відмова від готівки [1].

Висновки. Загалом, ініціатива НБУ щодо встановлення граничної суми готівкових розрахунків має певні перспективи для стимулювання економічного розвитку країни, збільшення обсягів безготівкових розрахунків та є економічно обґрунтованою.

Використовуючи досвід країн з розвинутою ринковою економікою з питань регулювання готівкового обігу, необхідно перш за все в Україні розробити заходи щодо стимулювання суб'єктів грошових відносин, які надають перевагу безготівковим формам розрахунків.

Дана тематика має перспективу розвідок у плані дослідження динаміки нарахувань штрафних санкцій за порушення обмежень готівкового обігу юридичними та фізичними особами.

Список використаних джерел:

1. Бублик Є.О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні / Є.О. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 34–42.
2. Дашенко О.В. Готівковий обіг в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / О.В. Дашенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – Вип. 29. – С. 113–124.
3. Міщенко С.В. Економіко-статистичний аналіз факторів монетизації економіки / С.В. Міщенко // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 31–33.
4. Бова Н.В. Динаміка змін грошової маси та її вплив на формування депозитної політики банку / Н.В. Бова // Молодий вчений. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 10(25). – Ч. 1. – С. 91–94.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Монетарний огляд за січень-вересень 2014 р. / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою : Постанова Правління Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1109-13>.

Анотація. В роботі проведена аналітика наличних обмежень в Україні і мирового опыта стран с рыночной экономикой. Наличное обращение в Украине занимает важное место в финансовой системе государства, однако оно является наиболее капиталоемким и трудоемким видом банковской деятельности, составной частью общего денежного оборота страны. На сегодня почти третья часть денежной массы в Украине приходится на наличные деньги, причем имеет место тенденция ее роста. Как следствие, увеличение количества наличных денег, которые обслуживают население, а в современных условиях к ним часто обращаются юридические лица, вызывает нехватку денег у государства. Переход денег из безналичного оборота в наличный – результат жесткой финансовой политики, который приведет к расшире-

нию уклонения от уплаты налогов. Кроме того, сокращение безналичного оборота свидетельствует о снижении способности государства влиять на реальные хозяйственные процессы. Исходя из новых позиций, необходимо осуществлять постоянный контроль над равновесием агрегатов денежной массы, определять ответственность за нарушение порядка проведения наличных расчетных операций в системе юридической ответственности. Результатом нашего исследования стало выделение отдельных факторов, обуславливающих увеличение спроса на наличные денежные средств, которые могут быть использованы для дальнейшего совершенствования института текущего финансового контроля над наличными расчетными операциями. Также на основе корреляционного анализа нами доказано, что между всеми агрегатами за анализируемый период есть сильная положительная связь – от 93% до 100%. Эта связь обеспечивает необходимое равновесие, в противном случае происходит нарушение денежного обращения. Данная тематика имеет перспективу исследования в плане изучения динамики начисленных штрафных санкций за нарушение ограничений наличного обращения юридическими и физическими лицами

Ключевые слова: наличный денежный оборот, наличные ограничения, денежный поток, штрафная санкция.

Summary. In this article we analyzed monetary restrictions of cash transactions in Ukraine and international experience of market economies in monetary regulations. Monetary regulations in Ukraine are very important part of the financial system of the state. Cash turnover is the most capital-intensive and time-consuming type of banking. Cash turnover is part of the monetary system of the state. Today about a one third of the monetary supply in Ukraine is accounted for cash with a tendency of growth. Increasing level of cash transactions that became more preferable for the population as well as for businesses, results lack of money in the state. Increasing cash transactions and decreasing non-cash transitions will result more restrictive monetary policy, which will lead to increased tax evasions. Besides that increasing level of cash transactions shows that state is unable to regulate the economy. Taking all these factors into account there should be done a comprehensive analysis of the monetary restrictions in Ukraine and comparisons of international experience made on the subject. It is necessary continuously to monitor of the monetary aggregates balance, and to determine the level of responsibility for the violation in the system of cash transactions. The result of this study was analysis of individual factors that contribute to increased cash demand that can be used to further improvement of the monetary control of cash operations. Based on the correlation analysis, our study proves strong positive correlation of 93% to 100% among all monetary aggregates for the period that was analyzed. This link provides the balance in other case the violation of money circulation takes place. This theme has prospects in further analysis of dynamics of penalties for the violation of restrictions of cash transactions by businesses and individuals.

Key words: cash currency, cash constraints, cash flow penalties.